

Tudósok és (vagy) celebek?

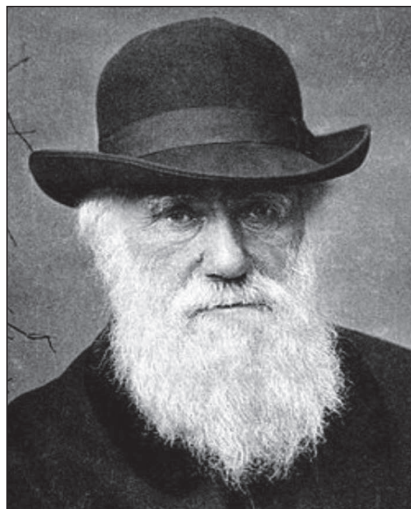
A *Skeptical Inquirer* magazin „*A Brief History of Scientific Celebrity*” (A tudományos híresség rövid története) címmel érdekes cikket közöl Declan Fahy tollából. A szerző a washingtoni American University Kommunikációs Tanszékének tanára, aki a Dublin City Egyetemen szerzett doktori fokozatot kommunikációelméletből. Első könyve, a „*The New Celebrity Scientists: Out of the Lab and into the Limelight*” (Rowman & Littlefield, Lanhan, MD and London, UK, 2015.), nemrég jelent meg. Ebből válogatott össze szemelvényeket a *Skeptical Inquirer* számára Declan Fahy.

A cikk a következő kijelentéssel indul: „*A tudományt egy maroknyi, érthetően fogalmazó, a médiát jól ismerő tudós személyesíti meg, akik új gondolkodásra ösztönöznek, tudományos vitákat vezetnek, a nagyközönség ismereteit bővítik, társadalmi reakciót mozgósítanak, és alakítják a véleményeket. Milliók számára ezek a tudományos hírességek (celebek) jelenítik meg a tudomány arculatát.*”

A tudósok közül az első igazi híresség Charles Darwin volt, akinek *A fajok ere-*

vá eljutott, gyűjtötte a róla szóló verseket, dalokat és egyéb megnyilvánulásokat. Hírneve ezért bejárta a társadalmat. Az evolúcióval kapcsolatban feltétlenül meg kell még említeni, hogy az anglikán egyház hevesen bírálta és elutasította Darwin fő művét, azonban mintegy kétszáz évvel születése után, 2008. szeptember 14-én kiadott nyilatkozatában azért (utólag) bocsánatot kért tőle!

Ahogy Fahy fogalmaz: „*A nagy természettudós megmutatta, hogy a hírnév, a tartós hírnév, soha nem csupán a nagy eredmények elkerülhetetlen következménye, még ha olyan megrázkódtató is, mint A fajok eredete. A világnak tudnia is kell az eredményről...*”

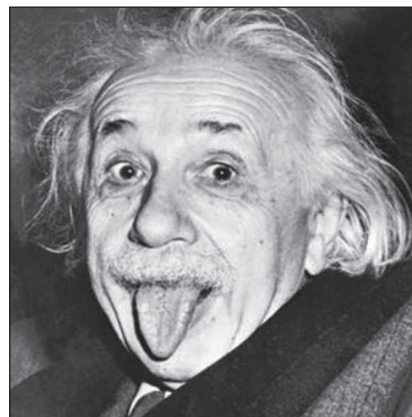
Charles Darwin

Ez sehol nem látható olyan világosan, mint a huszadik század legikonikusabb tudósa, Albert Einstein fizikus esetében. A tömeges kultúrájában ő személyesítette meg a tudományt, és az elme határtalan hatalmának globális szimbólumává vált.”

Einstein valóban igazi médiasztár lett, de különösen akkor került a figyelem középpontjába, amikor 1921-ben az Egyesült Államokba látogatott. Abraham Pais tudománytörténész, Einstein korábbi kollégája szerint „*Einstein, minden idők legjobb tudományának létrehozója saját személyében is a média kreációja, amennyiben ő már közszereplő és az is marad*”. Híres, nyelvöltögetős fényképe ma már sok fiatal pólólingét díszíti!

Mióta a XX. század elején Einstein behatolt a popkultúrába, a tömegmédiá drámai módon kiterjeszkedett.

„*A század elején a média volt a közélet középpontja, és óriási volt a hatalma. A legtöbb felnőtt számára a média volt a tudománnyal kapcsolatos legtöbb elgondolásnak és információnak a forrása. A*

Albert Einstein

média számtalan formában terjesztette az információt, alakította a közvéleményt, megmutatta, hogyan működik a világ, hogyan lehet a világról élményt szerezni, hogyan szerveződik a társadalom, és mindezeket a témákat hogyan kell szemlélni és megérteni.”

A média az egyénekre összpontosított, és kialakult a tudós egy új típusa, a médiahíresség! Ezek a tudósok felkeltették az emberek figyelmét, és a társadalom számára a tudomány szószólói lettek. A hírnevük azonban nemcsak a közvélemény előtt tette őket celebritássá, hanem a tudományos közösségen belül is „*hatalmat adott nekik*”. Mivel személyiségükkel képesek voltak mind a közvéleményt, mind pedig tudományos kutatás egyes részleteit befolyásolni, ezért valójában a tudományos hírességek egy új tudományos elitet alkotnak. Ez azonban sok esetben feszültségek forrása lett a tudományos közösségen belül, akik nem nézték jó szemmel a „*médiatudósok*” szárnyalását.

Erre jó példa *Carl Sagan* bolygókutató esete, aki az 1970-es években vált a legjobban ismert tudóssá. Vonzó külsejű, „*telegén*” személy volt, aki a képernyőhöz szegezte a nagyközönséget. A 70-es évek végére már ismert személyiséggé vált mint tudományos ismeretterjesztő művek Pulitzer-díjas szerzője. A televízióban a Johnny Carson showban nézők százez-

Declan Fahy könyve

dete c. munkája, amelyben az evolúció elméletét megalapozta, igen gyorsan eljutott a társadalom szinte minden rétegéhez. Ő maga is sokat tett azért, hogy „*hírességgé*” váljon, sokszorosított fényképe mindenho-

reit ismertette meg a csillagászat rejtelmivel. Nem véletlenül kapta a sajtótól a „tudomány mutatványosa (*showman of science*)” vagy az „ismeretterjesztők hercege (*prince of popularizers*)” beceneveket. Népszerűsége természetesen sokmillió dolláros bevételhez is juttatta életrajzírói szerint. Az emberek ámulattal figyelték sárga Porsche 914 márkájú gépkocsiját, amelynek rendszámabláján a PHOBOS név, a Mars egyik holdjának neve szerepelt. A stúdiót sokszor izgatott nők rohmozták meg, akik mind őt akarták látni, és bárhová ment, aláíráskérők serege vette körül. Nincs más modern tudós, aki ilyen gazdagságra, hírnévre és ismertségre tett volna szert!

Ez a hírnév azonban sokat ártott is neki. A tekintélyes Harvard Egyetem megtagadta tőle a „tenure”-t, azaz az életre szóló professzori kinevezést, amit csak kiemelkedő tudósok kaphatnak meg. Az Amerikai Nemzeti Tudományos Akadémia (National Academy of Sciences) pedig nem volt hajlandó tagjává választani. A jelöléseket elbíráló tudósok szerint ő nem igazi tudós, csak tudománynépszerűsítő, aki több időt tölt a Tonight Show stúdiójában való szerepléssel, mint a bolygók megfigyelésével. Egyesek szerint ez a döntés némileg igazságtalan, mivel tévésztársága előtt Sagan valódi tudományos tevékenységet folytatott.

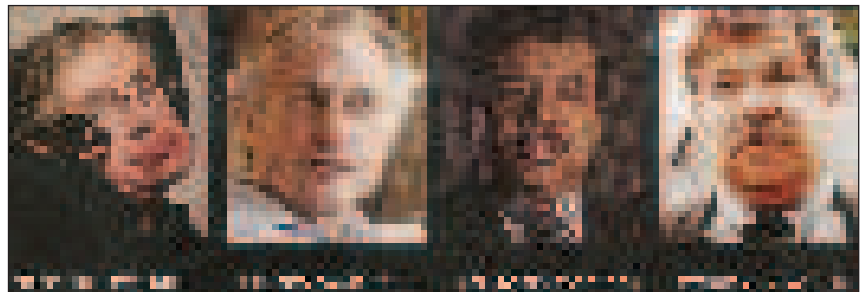
Carl Sagan és Johnny Carson

Ezt a jelenséget Michael Shermer tudománytörténész és ismeretterjesztő „Sagan-effektusnak” nevezte el, amikor egy tudós médiahirnévének nagysága fordított arányban áll tudományos munkásságának minőségével.

Mióta 1996-ban Sagan elhunyt, a tudósokat a média a hírességek szokásos nyelvi fordulataival jellemzi. 1997-ben a *Vogue* magazin kijelentette, hogy „a komoly tudomány elragadó lett”, a *Current Biology* folyóirat szerint a tudósokat „stílusos és szexi” egyéneknek ábrázolják. Az *Independent* véleménye szerint a XXI. század fordulójára a tudományt már „médiá-szupersztárok uralják”. Eb-

ben a kulturális légkörben, ahol a hírnév kulturális valutává válik, amerikai és brit tudósok egy maroknyi csoportja uralja a tudományról kialakított közvéleményt, bestseller ismeretterjesztő műveket publikál, ezoterikus témákról, mint pl. kvantumfizika, szóló könyvekre hat számjegyű előlegeket kapnak, tévés showműsorok rendszeres szereplői, magazinok oldalain szerepelnek fényképeik és esetenként már a parlamentben is lobbiznak. Ilyen tudományos sztárokkal foglalkozik Fahy új könyve, akiről itt érdemes egy rövid listát bemutatni:

Stephen Hawking kozmológus, aki az 1988-ban publikált, *Az idő rövid története*

c. könyve megjelenésével a kozmológia ismereteit olvasók millióihoz juttatta le, a róla szóló *A mindenség elmélete* c. film pedig világszerte ismertté tette.

Richard Dawkins tudományos ismeretterjesztő, aki műveivel elnyerte az „Evolúció professzor” becenevet, az evolúció lelkes népszerűsítője, és a vallás könyörtelen kritikusa.

Neil Degrasse Tyson, a New York-i Hayden Planetárium igazgatója, aki gyakorlatilag átvette Sagan örökségét, az Egyesült Államok tudományának és úrkutatásának nem hivatalos (kéretlen) szövegíróje, a közvélemény egyik formálójá.

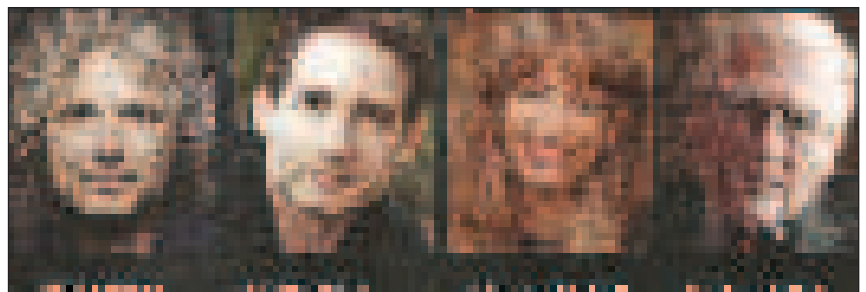
lógia professzora. Kutatási területe a pszicholingvisztika és a tudat.

Brian Greene elméleti fizikus, a húr-elmélet egyik népszerű képviselője, aki egyformán képes a tudományos körökben és a nagyközönség előtt is érdeklődést kiváltani, akinek tudománynépszerűsítő tevékenysége nem hatott hátrányosan tudományos státuszára.

Susan Greenfield, a Lincoln College, Oxford szinaptikus gyógyszerész professzora, tudományos ismeretterjesztő tevékenységéért nemesi címet (baronet) kapott 2001-ben, és ennek köszönhetően a brit Lordok Háza tagja. 2006 óta az edinburgh-i Heriot-Watt Egyetem

kancellárja. Fő kutatási területe az agy fiziológiája. Főképpen ismeretterjesztő tevékenysége miatt ismert, beceneve a „miniszoknyás médiasztár”. Egyik nagy vitát kiváltó kijelentése, ami hozzájárult hírnevének kialakulásához: „*A technikai fejlődés mellékhatásaként a gyerekeknek egy olyan nemzedéke jön létre, akik képtelenek önállóan gondolkodni, és együtt érezni másokkal.*”

James Lovelock, a Gaia elmélet megalkotója, független tudós, „a környezetvédelmi mozgalom intellektuális guruja”, aki a globális felmelegedést sokkal nagyobb veszélynek tekinti, mint más tudósok.

Stephen Jay Gould (1941–2002), néhai paleontológus, evolúcióbiológus és tudománytörténész, az evolúció elméletének népszerűsítője, a kreacionizmus elleni küzdelem élharcosa, aki megpróbálta a vallást és tudományt kibékíteni.

Steven Pinker, a „rock and roll külső tudós hosszú göndör hajjal és cowboyizmával”, kognitív pszichológusa, a Harvard Egyetem pszicho-

A fenti rövid lista valóban elgondolkodtató, és elkerülhetetlen a kérdés, kik is ők: celebek vagy tudósok? Az már csak szükségszerű következmény, hogy azonnal az is felmerül: hazánkban vannak-e és kik azok a celeb tudósok, akik a közvélemény előtt a tudomány (médiá által kiválasztott) képviselői?

Öszeállította: BENCZE GYULA